

És molt, certament i malaurada, el que s'ha perdut; mes també sortosament, és molt encara el que s'ha de vetllar per conservar. Els portals del Castell i de Llobera, com el del Pont, per bé que aquest hagi estat construït segles més tard, tan monumental, no han de enderrocar-se per cap motiu. El mateix cal dir dels trossos de muralla que encara subsisteixen, amb les seves torres. És més: així com, amb un encert digne de tot elogi, s'ha instaurat el costum de deixar a la vista, almenys fins a l'alçària del primer pis, la pedra de les parets de les cases dels carrers, el mateix caldria fer allà on hi ha muralla, deixant-la al descobert. Caldria, així mateix, actualitzar les disposicions, que acabem de recordar, sobre els patis que cobreixen el fossat a la zona del Vall.

— IV —

Les teules i les rajoles

En l'evolució urbana, que estudiem en aquest capítol, és molt interessant el poder datar l'ús generalitzat de la teula i la rajola en la tècnica constructiva.

Fins el 1364 no hi ha cap forn a la ciutat per coure teules i rajoles, quan

«els cònsols de les dues jurisdiccions de Solsona, per al bé i utilitat de la universitat i dels seus singulars, afranqueixen per deu anys, des de la Pasqua de Resurrecció, a Pere Jordà, veí de Tàrrega, de tota quèstia, de manera que sigui franc, lliure i immune de qualsevol servitud, per tal de que, tant ell com els seus, durant el temps premit facin teules i rajoles, sumministrant-ne als habitants al preu que convingui amb ells, bé i fidelment. No contractaran cap altre mestre de teules durant aquests anys i li faran un cobert on pugui tenir-hi l'obra, donant-li, endemés, la terra que necessitarà».²⁴

Els estímuls i les facilitats que són donades a aquest teuler i rajoler revelen l'interès que tenien els cònsols per proveir els constructors i veïns de Solsona d'aquests elements constructius, causant la impressió de tractar-se del primer forn d'obra que s'instaurà a Solsona.

24. Manual del notari, Guillem Martí.

Set anys després, el 1371, registrem un contracte igual amb un altre mestre, aquesta vegada d'Organyà.²⁵

Abans d'aparèixer les teules, els edificis es cobrien amb pots de fusta o lloses planes, cobertes d'un bon gruix de terra. D'aquí el mot «terrat». L'herba s'hi feia i creixia irremeiablement, la qual cosa obligava a entrecavar sovint el terrat. Als llibres de comptes del Monestir hi trobem registrats els següents pagaments: «A Ramon de Vilassaló i a en Cavarroques per entrecavar i adobar los terrats del Monestir... X lliures, vuit sous»; «Costaren dos cavaços terracels per pujar terra als terrats del Monestir, X diners»; «II minyons que hi pujaren terra una stona, I sou». Calia treure'n la neu: «A 28 de gener loguí en Guillem Rodamilans Nóvol, major, per apalar la neu dels terrats del Monestir, II sous». Els dies 25 i 26 de febrer, «que nevà», fou llogat el mateix peó per repetir la feina.

Aquestes notícies corresponen a l'any 1405. El cobriment de teules exigia canviar l'estructura de la coberta, i mentre a l'església s'hi posen teules l'any 1382, el Monestir, ja en plena decadència, no es decideix encara a fer-ho, essent així que el castell de Navès, del seu senyoriu, al mateix any ja es parla de «coberta o teulada».

— V —

Reformes urbanes

EL CARRER DEL PONT

A començament del segle XVII es realitzà en aquest carrer una reforma urbana molt important, que consistí en l'enderrocament de dues cases que obstruïen l'entrada a la ciutat pel portal del Pont. Cal recordar que aquest portal, fins que fou construït l'actual, estava situat més endins de la ciutat. La trajectòria actual de les cases situades a l'explanada del Pont seguia fins al portal que encara pot veure's, cegat, al costat de l'absis lateral del temple romànic, obrint-se el portal d'Olivelles o de l'Església al capdavall, aleshores, del carrer del Pont.

25. *Id.*

Efectivament, el dia 8 de novembre del 1604²⁶ els cònsols resolgueren procedir a l'expropiació de la

«casa de Gabriel Solsona, ferrer, situada davant del portal dit de l'Església o de Sant Miquel, i abans, de n'Olivelles; i una altra casa de Jaume Pintor, notari, situada a la plaça de l'Església».

Els motius que els mouen a aquesta resolució són:

«que el carrer, a l'entrada de la ciutat, és estret, formant recolzades en la pujada, de manera que les portadores de la verema i els feixos de palla no poden entrar sense grans treballs; com també, per causa dels escàndols, puix aquell lloc, per les recolzades del carrer, queda amagat».

El beneficiari de la reforma era el Magn. Rafel Oller i Còdol, senyor de Canalda, que vivia a la seva casa, avui «Cal Santpare», on encara hi figura el seu escut, esculpit en pedra, consistent en quatre olles, per dir-se Oller, motiu pel qual el poble, rellevant amb ironia l'ostentació del títol de «baró de Canalda», del que deuria fer gala, li va retreure el nom de «marquès de les Olles». Havent estat ell el promotor de la reforma, els cònsols l'autoritzen per derrocar les dues cases, una adossada a casa seva en la perllongació que tenia fins al carreró que va del carrer del Pont als Dominics, i l'altra, al davant. Contreia l'obligació d'indemnitzar els respectius possessors, fer la claveguera que baixava de la Font de l'Església, tapant-la amb una reixa, i empedrar el pati que quedaria obert davant de casa seva, en la que podia obrir-hi portes i finestres, havent, però, de

«smotxar lo cantó baix de sa casa, arromant aquell, que les xaveques i altres càrregues, que van devès l'Estudi, puguen passar».

Se li concedí, endemés, el dret de

«tenir taules en temps de fires i llogar aquelles, si y conforme les tenen a la plassa, entès emprò, que les taules estiguin junt a la paret, sols pugue passar una persona entre taula y paret».

El carrer anà adquirint l'estat actual en successives etapes. L'any 1673 el bisbe, Lluís Pons, començà la construcció de la capella parroquial de sant Pere, al transepte de la catedral,²⁷ aca-

26. Treiem la notícia del manual del notari, Peremàrtir Andreu, corresponent a aquest any, en el qual consta tot el procés seguit en aquesta decisió dels cònsols.

27. A l'indret d'aquesta capella, avui la parroquial de Solsona, hi havia la Casa del Consell de la ciutat, abans de traslladar-se a la Casa de la Ciutat actual, als començaments del segle XVII. Consta per la notícia que ens dóna el notari, Antoni Castellar, en el seu manual del 1573 al 1576, en llogar-se una casa, per part dels cònsols, a Baltasar Puig, sastre, el dia 6 de novembre de 1575, que tenen a Solsona, dita «Del pes de la farina», al carrer dit «de la Iglésia», entre els dos portals, ço és del fossar i del qui va a la Ribera (el vell portal del Pont). Afronta «amb la casa que era de'n Cortigués i amb la muralla i amb el portal

bada la qual, el 1680, la meitat superior del carrer i la plaça de l'església quedaren tal com estan avui. Mancava suavitzar la forta rasant que es produïa per la proximitat del portal obert a la muralla, motiu pel qual l'Ajuntament decidí derrocar-lo i construir-lo uns dotze metres més endavant, al lloc on avui està.

L'any 1803, els còsols contracten Francesc Pons, el constructor del palau episcopal i del portal monumental del Pont, i el seu fill per construir un nou hostel al pati que quedava entre aquest portal i la muralla amb la qual formaria un angle molt obert a l'indret de la seva conjunció. Havia de tenir, i té, 24,80 metres de llargària, comptant-hi l'espai que ocupa sobre el portal, 11,60 de fondària i 11 m. d'amplària, amb les cantoneres i obertures, de pedra picada.²⁸ No podien mancar-hi les cavalleries, de les que se'n construïren dues al lloc ocupat per la «casilla» d'en Tulleuda, situada a prop del portal vell i en la que hi havia els burots que controlaven els productes que entraven a ciutat per cobrar-ne els corresponents tributs. Aquesta obra fou adjudicada en virtut d'una subhasta de 1792. No obstant això, per causa dels expe-

---

de la Ribera; amb la casa del Consell i el portal del fossar i amb la muralla».

Una segona notícia ens ho confirma. A 2 de setembre de 1753, l'Ajuntament, per tal d'acabar amb les disputes que tenia amb el Capítol de la catedral sobre els drets que un i altre allegaven en el pati del Jugador de pilota, li vengué pel preu de cinquanta lliures. En la documentació de l'Arxiu Capitular sobre aquesta concòrdia s'hi llegeix: «en lo puesto en què es troba edificada la capella dita de Sant Pere de la dita Sta. església antigament estava construïda la casa del dit Iltre. Ajuntament», en part del qual pati el Capítol s'hi atribuïa un dret per passar-hi en anar al cementiri, «així com també el tenia antigament passant per dessota de dita casa», ço és la del Consell. Per un dels atzars de la història, aquest pati revertí novament a l'Ajuntament, al segle passat, en virtut d'un nou conveni amb les autoritats eclesiàstiques en ser objecte d'una permuta amb el pati que els cedí l'Ajuntament per tal d'edificar-hi la capella de Sant Tomàs, oberta a la paret lateral de l'església de l'antic seminari als Dominics. Aquesta capella, que donava davant de l'escorxador, conjuntament amb el portal, batejat pels estudiants amb el nom d'Anníbal, obert a la muralla, desaparegueren en obrir-se, passada la darrera guerra civil, el carrer que fa baixada fins a la carretera de Bassella. En fer-se novament seu aquest pati l'Ajuntament, fou dedicat al Jugador de pilota.

No volem deixar d'enregistrar una anècdota reveladora del zel amb què els antics edils de la ciutat vetllaven per la salvaguarda dels seus drets. L'advocat Domingo Valls, que havia estat secretari de l'Ajuntament i ordenador del seu valuós arxiu, home profundament religiós, solia passejar-se, ja arribat a la tercera edat, pel passeig de les Moreres. Un bon dia va veure que un paleta amb el seu manobre cerclava amb una tanca d'obra aquest pati. Preguntà als treballadors qui els ho havia manat fer. I, en sentir que ho feien per ordre del canonge obrer, i ignorar el segon conveni estipulat amb l'Ajuntament, els comminà, indignat, que abandonessin immediatament el treball i, no content amb les paraules, ell mateix i amb les eines del paleta enderrocà la valla tot just començada.

28. AMS. Llig. 100.

dients que hagueren de resoldre's, interposats per les cases afectades i seguits de les guerres de la Independència, Trienni Lliberal, de la dels Set Anys i dels Matiners, l'obra no es portà a terme fins l'any 1856, després d'haver-se fallat a favor de l'Ajuntament, l'any 1850, l'«expedient per a la construcció del Portal del Pont».²⁹ Cal suposar que fou aquest expedient el que va impedir que el permís demanat a l'Ajuntament per part del Dr. Marian de Cabanes, l'any 1818, per construir «un mesón» a Solsona, tot i presentar l'autorització del Reial Patrimoni, no tingués eficàcia.

Aquesta reforma urbana del carrer del Pont suggereix una pregunta. Com és possible que es construïssin dues cases davant del portal obstruint l'entrada a la ciutat?

La resposta és aquesta: el portal del Pont, avui entrada principal de la ciutat, fins al segle XVII només tenia una importància secundària. Tant és així que el camí que n'eixia i que avui és la carretera de Manresa, se'n deia «el camí del molí dels Cups». La vida de relació comercial de Solsona, com el moviment dels anants i vinents, es produïa a través del portal del Castell, pel qual feien la seva solemne i primera entrada els senyors de la ciutat, els del Castell i els de l'Església, abats i bisbes, que hi arribaven des de Cardona, tot passant pel camí del Miracle. El comerç seguia el mateix camí, a excepció del que es relacionava amb la comarca més immediata pel costat de llevant. Des del segle XVII, quan Solsona esdevé capital d'un nou bisbat i seu d'una universitat literària, la vida de relació s'intensifica en la direcció de llevant, al mateix temps que disminueix la de la direcció de ponent. No és d'estranyar que els cònsols de la ciutat es preocupessin de millorar-ne l'entrada pel portal del Pont, per això construïren el que avui dona accés a la ciutat i pensaren en la construcció d'un pont, també monumental, que serà l'obra del segle següent, passades les guerres del XVII i començaments del XVIII, que entorpiren la seva realització. L'emplaçament posterior d'un gran hospital a l'entrada de la ciutat completava la urbanització del seu accés, tot fent-lo digne i, en aquells temps, impressionant.

LA PLAÇA DEL PALAU EPISCOPAL

Resulta molt difícil, per no dir impossible, formar-nos una idea exacta de l'estructura urbana de la zona ocupada avui pel

29. AMS. Llig. 100, f. 96.

palau episcopal i la seva plaça. La documentació hi registra horts, corrals, cases i dos carrers: un, anomenat «de la pilota», que anava des de la Font de l'Església, tot seguint el carreró d'entre la catedral i les cases del carrer de Sant Miquel, fins a la plaça Major; i un altre, de difícil situació, pel que s'anava al Monestir.

El cert és que no fou gens difícil, en l'ambient d'entusiasme popular que va provocar la construcció del palau, obra del gran bisbe Rafel Lasala, enderrocar tot el que impedia la visió de la imponent i artística façana que mira a la ciutat, i així quedà la plaça en l'estat que té avui. És un exponent d'aquest entusiasme el fet de voler treballar tothom en l'excavació del conducte que havia de portar al dipòsit del palau, des del que s'havia de construir en un indret de la plaça Major, l'aigua que l'Ajuntament acabava de portar de Lladurs. Hi treballaren cent cinquanta homes gratuïtament i en un gest espontani i entusiasta. Més encara haurien estat, diuen els regidors, d'haver tingut un lloc on s'hi haguessin pogut moure amb el pic o amb la pala.

Durant la darrera guerra civil s'obrí el pas que comunica aquesta plaça amb el Vall, enderrocant la muralla i la galeria que el bisbe, Dr. Benloch, havia construït damunt seu, adossada en el seu extrem oriental al dipòsit d'aigua del qual acabem de parlar.

Les façanes del Palau i de la Catedral, l'enllosat amb pedres cincavades i el parterre de gespa al seu mig, voltant la bella font de pedra que fou concebuda com un pedestal del canalobre de ferro forjat amb cinc fanals, obra realitzada pels ajuntaments de la postguerra, confereixen a aquesta plaça una noblesa, dignitat i bellesa que honoren la ciutat.

EMPEDRAMENT DELS CARRERS

Per bé que l'any 1459 els comptes municipals enregistren partides pagades per «pedra per empedrar carrers», no pot entendre's un veritable empedrament, sinó algunes pedres en alguns llocs indispensables per tal de facilitar el pas quan hi havia fang, com, per exemple, davant del forn, de l'església o de la Casa del Consell. És als anys 1773 i següents que es porta a terme aquesta obra, que en part paguen els veïns, i per a la qual l'Ajuntament va ordenar un impost sobre el «joc de cartes», si es feia públicament, al qual els menestrals, diuen els regidors, estaven molt afeccionats. L'obra, que comportava l'obertura d'un conducte

pels desguassos, fou començada pels carrers de Llobera i del Castell i anaren seguint tots els altres.

LA PLAÇA MAJOR

En parlar de D.ª Maria Alvarez, senyora de Solsona (Vol. I), ja hem vist com l'any 1321 aquesta dama, conjuntament amb el paborde,

«per a l'embelliment i amenitat de la vila de Solsona, feren derrocar algunes pedres i taules en la Plaça Major de la vila, així com en carrers i altres llocs de la mateixa; i manaren que es treguessin de la dita plaça algunes taules; i després ... han manat que de la dita plaça se'n treguessin i enderroquessin la casa de'n Besora i una altra de Bernat Pla, les quals eren sobre la dita plaça, com també unes graus i taules de la vila».

Aquestes taules eren de pedra i servien per vendre en els mercats i fires. Tant o més digne d'elogi que aquest zel per a l'embelliment de la vila és el fet de nomenar uns pròcers que en tinguessin cura en una data com la del 1321, amb facultats de «treure, posar, afegir, disminuir, pòrtics, taules, columnes i graus, al seu coneixement, en la dita plaça i en la vila».

Deu anys més tard, el 1331, se'ls prohibeix el derrocament dels porxos de la plaça Major per tal de fer-la més gran.

L'ampliació i embelliment de la plaça Major, que sol ser l'orgull dels pobles, fou un objectiu que els titulars del municipi sempre tingueren present. L'any 1680 els veïns d'aquesta plaça, entre altres el Dr. Francesc Bordons, de cal Bordons, casa del final del carrer de Sant Cristòfol que fa cantonada amb el de Sant Miquel, demanen, per tal d'engrandir la plaça, el derrocament de dues cases i obrir un carrer que «vagi des de la casa de don Gaspar Guilanyà a la de la viuda donya Francesca Llorens». Els veïns es fan càrrec de les despeses i els habitants de les predites cases aniran a viure a la plaça de Sant Joan. La petició és atesa i concedida, mes no creiem que s'obrís el carrer del que es parla en la instància, puix no sabríem identificar-lo amb cap dels actuals, que ja existien aleshores. Les dues cases, però, que demanen derrocar podrien ser les que trobem quinze anys després, el 1695, quan és denegat al confiter, Antoni Riudecans, el permís per edificar «els patis de cases ensorrades que té a la plaça major», destinats pel municipi al seu eixamplament. Mancava indemnitzar el seu propietari, que instaurà un plet, tot establint-se un repartiment entre els veïns per pagar-lo. Creiem que

aquestes dues cases ensorrades deurien ser al cap del carrer de Sant Miquel i baixada del Palau. L'interès que demostra tenir en aquest eixamplament el noble, Dr. Bordons, que era el principal beneficiari de la reforma per tenir-les davant de casa seva, així ens ho fa pensar.

Els pilars dels porxos del cantó de migdia d'aquesta plaça li donaven el caràcter d'una autèntica noblesa antiga. Eren com les cames de les amples arcades sobre les quals carregava l'embigat de la part davantera de les dues cases construïdes en aquell indret. Encara els recordem, no certament sense una fonda nostàlgia. Modernament han estat substituïts per uns altres pilars que lleven a aquests porxos llur bellesa original. Entre els dos darrers pilars d'aquests porxos hi havia un estrat de pedra, en funció de taula des de la qual

«se fegen los encants i se pesaven les pessas i draps dels paraires de la ciutat...».³⁰

L'any 1618 es produí una forta disputa per part dels cònsols contra el governador del duc de Cardona, per haver-los derruït aquesta taula, que motivà que els cònsols i consellers, en acte de protesta, es fessin presents al lloc i proclamessin:

«Nosaltres requerim que per memòria de l'esdevenidor ... en nom de tota la universitat i ciutat, nos reservem dret i actió de poder tornar ací, en lo cap de la Plaça Major on estem constituïts, entre estos dos pilars de sota la casa de M^o Joan Camp ... ahon de temps immemorial havie una taula gran com tots los presents i habitants de la ciutat han vist...».

Invoquen els privilegis de la ciutat contra el governador i amenacen d'acudir al duc o al superintendent de Catalunya.

EL PASSEIG DE CIRCUMVAL·LACIÓ DE LA CIUTAT I EL DEL CAMP

L'any 1774 es construeix el passeig del Vall, com hem vist en parlar del fossat de les muralles. No és fins al 1789 que aquest passeig es fa continuar per sota del Palau i, passant pel cementiri, fins al portal del Pont, posant-se d'acord Ajuntament i Capítol de la Catedral.

«El plano del terreno en que está de antiguo el cementerio, [diuen en el memorial que eleven a la superioritat], es más elevado y, puesto a nivel con el piso del Puente y de la puerta de la ciudad, propio para la proyec-

30. ACS. Sèrie «Ciutat». Carpeta 13. Totes les altres notícies sobre la Plaça Major són d'AMS. Actes. Llig. 1, f. 73 i Llig. 89, f. 26.

tada plaza; que a más de facilitar el poder dar la vuelta a la ciudad, la hermoseará en este contorno.»³¹

Fou precis rebaixar el nivell del cementiri, construir una tanca que separés el que en quedava i engrandir-lo pel cantó de la Ribera. L'any 1785 fou construït el passeig dels Caputxins, avui, passeig del Camp, i es deixà al seu costat un pas per als carros i animals.

L'ESCORXADOR

Fou construït l'any 1673, al final del carrer de la Regata. En construir-se el nou, modernament, fou derrocat, amb la muralla i el portal, cegat, que hi havia en aquell indret, per tal d'obrir-hi el carrer actual, que dona a la carretera. Amb aquesta operació s'enderrocà també la capella de Sant Tomàs que s'havia construït, l'any 1770, al costat de l'església dels Dominics.

EL RENTADOR

Ja existia des d'antic al cap del Vall fred. L'any 1779 es reconstrueix, cedint l'aigua per regar els horts de la confluència de les riberes de Lladurs i de l'Olmeda.

LA PROMOCIÓ URBANA

La promoció urbana de la vila no era descurada pel Consell; al contrari, promulga disposicions que acusen el seu interès en aquest sentit i estimulen la construcció de cases noves o maner derrocar les que amenaçaven ruïna.

Un privilegi concedit als homes de Solsona disposa que els honors o patis en els que ha d'edificar-se un alberg «no sien tenguts de donar terç», ço és, quedaven exempts de pagar al Consell el terç del preu de la seva venda.

L'any 1531 el batlle mana a Pere Codina, sastre, que en el termini de deu dies tregui de perill la casa que té i posseeix, situada sota la Casa de les Hores.

Aquest mateix any, amb data del 23 d'agost, la Cort del Duc fa una crida en la qual es mana que tots els posseïdors o deteni-

31. AMS. Llig. 6, f. 88.

dors de cases ruïnoses i altres que no poden ser habitades, com també de patis del tot rònecs i derruïts, de la jurisdicció ducal, «dins spay de trenta dies, agen de traure de perill e de major roïna dites cases, y dins altres trenta dies obrar aquelles o almenys obrar de tal manera que sien de fet habitables e prosseguir dites obres de aquí avant». Altrament, passat dit termini, la Cort procedirà a establir a altres dites cases i patis.

El zel dels cònsols i dels regidors que vetllen per l'embelliment de la ciutat i el bé comú queda rellevat pels manaments que fan de derrocar obres fetes sense llur permís; per la denegació dels recursos interposats contra obres realitzades, que reconeixen contribuir a aquest embelliment, i pels molts procediments en aquest sentit que registra l'Arxiu Municipal. Al llarg dels segles XVII i XVIII Solsona, amb la urbanització noble i senyorial aconseguida i amb les construccions de la segona meitat del segle XVIII, queda transformada en una ciutat que mereixerà el títol de «Reina de la muntanya». Per causa de les guerres i desordres del segle passat serà, per a Pérez Galdós, «la ciudad màs fea del mundo».

— VI —

Els noms dels carrers i places

LA IMPOSICIÓ DELS NOMS DELS SANTES

En l'ambient d'eufòria i entusiasme provocat per l'elecció de Solsona com a capital del nou bisbat que portava el seu nom, per la promoció de la seva església a la categoria de catedral i de la vila a la de ciutat, sorgí la idea d'imposar als seus carrers i places noms de sants, la festa dels quals se celebrés a l'estiu. Fou l'any 1604.

Per què sants d'estiu precisament? Perquè així els veïns dels carrers podrien celebrar la seva festa amb més intensitat i comodat: proveir-se de barballó, sajudida, timons i altres herbes aromàtiques del bosc per encatificar llurs respectius carrers, sense descurar —detall significatiu— posar-ne també a l'entrada del palau episcopal; i després d'haver rendit culte al sant, en la missa celebrada en honor seu al matí, les famílies poguessin trobar-se, a la tarda, a berenar a la Mare de la Font, en un acte de germanor.